

Wstęp

Gorzkie refleksje wywołało w Gustawie Herlingu-Grudzińskim niewielkie zainteresowanie wydanym w kraju tomem jego „rosyjskich” esejów *Upiory rewolucji*. Z nieukrywanym zdenerwowaniem, by nie powiedzieć, że nawet z pewną irytacją, pisarz komentował naszą narodową niezdolność do wyrwania się z martyrologicznego zapętlenia: „Ceni się w Polsce opisy rosyjskiej czy sowieckiej opresji [...], natomiast nie chce się słyszeć o istnieniu «innej Rosji». Jakież to umyślone marnotrawstwo w naszym położeniu! Lekcję komunizmu i sowietyzmu musimy solidnie przerobić, we wszystkich jej składnikach, bo należy do naszego doświadczenia narodowego, bo w jakiś sposób staniemy się dzięki niej dojrzałsi w spojrzeniu na współczesny świat. Niech nikt mi nie mówi, że przerobiliśmy ją na własnej skórze. To nie dosyć, musimy ją p r z e m y ś l e ć”¹. Skupienie na cierpieniu, trwanie w martyrologii oznacza dla Herlinga intelektualną niedojrzałość. Pisarz wzywa zatem do wysiłku myślowego opanowania polskiego doświadczenia rosyjskiego komunizmu. Wzywa także, co wydaje się jeszcze ważniejsze, do otwarcia świadomości na „inną” Rosję. Ale żeby dostrzec jej istnienie, nie wystarczy tylko pokonać ideologiczno-ustrojową fasadę, niezbędne jest spojrzenie wyleczone z bielma niechęci.

Blisko piętnaście lat temu Wojciech Karpiński w książce *Polska a Rosja. Z dziejów słowiańskiego sporu* podjął odważną próbę pokazania „obrazu Rosji i stosunków polsko-rosyjskich u tych polskich myślicieli XIX wieku, którzy szukali jakichś szans porozumienia czy zrozumienia między dwiema zbiorowościami w okresie formowania się nowoczesnej świadomości politycznej i społecznej, czyli w latach 1831–1871”². W ciągu tych kilkunastu lat pojawiło się kilka prac, głównie książek zbiorowych, które pokazywały równie trudne, jeżeli nie trudniejsze, próby szukania porozumienia i zrozumienia między dwoma narodami sto lat później. Na szczególną uwagę zasługuje kilkutomowe dzieło, efekt pracy interdyscyplinarnego zespołu badaczy, poświęcone *Wzajemnym uprze-*